

Rammer for misjonsprestens profesjonsutøvelse på 1920-tallet

Kristin Fjelde Tjelle,
VID vitenskapelige høgskole

Abstract

In this article, the framework conditions for the professional practice of the missionary pastor in The Norwegian Missionary Society (NMS) during the 1920s are examined. The missionary pastor was defined as an Evangelical Lutheran priest, ordained by a bishop in the Church of Norway as a confessional church, rather than a state church. However, ecclesiastical oversight after ordination was entrusted to the private missionary organization NMS. The male missionary pastor played the leading role in NMS's missionary work in African and Asian countries during the 1920s. He was tasked with preaching the Christian message, establishing congregations, and performing ecclesiastical services in the local communities. Furthermore, he was to lead processes related to the independence movements of the emerging churches. NMS was a democratically structured organization with a General Assembly and an Executive Board as the highest authority and leadership. Although the missionary pastor, through the missionary conference in which he had a seat, influenced the development of church work in the country where he worked, the missionary conference was subject to the Executive Board, based in Stavanger, in all matters. Thus, the scope of action was limited, and the missionary pastor of the 1920s, working in a transnational ecclesiastical context, faced various tensions and loyalty conflicts.

Sammendrag

I denne artikkelen undersøkes rammevilkårene for misjonsprestens profesjonsutøvelse i Det Norske Misjonsselskap (NMS) på 1920-tallet. Misjonspresten ble definert som en evangelisk-luthersk prest, ordinert av en biskop i Den norske kirke (Dnk) som bekjennelseskirke, og ikke som statskirke. Det kirkelige tilsyn etter ordinasjonen ble imidlertid overlatt til den private misjonsorganisasjonen NMS. Den mannlige misjonspresten spilte den ledende rolle i NMS sitt misjonsarbeid i afrikanske og asiatiske land på 1920-tallet. Han skulle forkynne det kristne budskap, etablere menigheter og utføre kirkelige tjenester i de lokale menighetene. Men han skulle også lede prosesser knyttet til de fremvoksende kirkenes selvstendiggjøringsprosesser. NMS var en demokratisk oppbygd organisasjon med generalforsamling og hovedstyre som øverste myndighet og ledelse. Selv om misjonspresten via misjonærkonferansen, hvor han hadde sete, hadde innflytelse på utviklingen av det kirkelige arbeidet i landet han arbeidet i, var misjonærkonferansen i alle saker underlagt hovedstyret, med base i Stavanger. Handlingsrommet var derfor begrenset, og misjonspresten på 1920-tallet som arbeidet i en transnasjonal kirkelig sammenheng, stod derfor i en rekke spenningsfelt og lojalitetskonflikter.

Søkeord: Misjonsprest, Profesjon, Tre Selv-prinsippene, Det Norske Misjonsselskap, Einar Amdahl

Innledning

«Den store ordinasjonen» som fant sted i Petri kirke lørdag 28. juni kl. 16.30, vakte oppsikt i småbyen Stavanger med sine 50 000 innbyggere. Avisen *Stavanger Aftenblad* mente at det måtte være første gang i kirkens historie i Norge at 18 unge menn ble ordinert samtidig. Om de 60 prestene som deltok i handlingen skrev avisen at «et saa talrikt følge av geistlige er aldrig før set i Stavanger».¹ Det var stor trengsel utenfor kirken, og 2 000 fikk til slutt plass. Bladet *Kamp og Seier* rapporterte at «denne iver efter at faa være blant de utvalgte faa som kunde faa være inde i kirken, steg efterhvert og var tilslut uhyre vanskelig at mestre».² Selv om kirken hadde vært fem ganger så stor, ville den likevel ha blitt fylt opp.

De 18 unge mennene ble ordinert til en spesifikk prestedtjeneste, til *misjonsprest*. Ordinasjonsgudstjenesten inngikk som en del av programmet til Det Norske Misjonsselskaps (NMS) generalforsamling. Ordinasjonen var i henhold til Den norske kirkes (Dnk) ritual. Men, som påpekt av Knut Alfsvåg i en annen artikkel i dette

1 «Den store ordinasjonshøitidelighet lørdag», *Stavanger Aftenblad*, 30. juni 1924.

2 Emil Birkeli, «Fra generalforsamlingen. Ordinationen og søndages fester», *Kamp og seier*, 19. juli 1924.

nummer av NOTM, kan det stilles spørsmål ved hvilket kirkelig tilsyn Dnk utøvde etter at misjonsprestene gikk inn i tjeneste for NMS. Det kirkelige tilsynet, og arbeidsgiveransvaret, ble i realiteten overlatt til den private misjonsorganisasjonen, etablert i Stavanger i 1842 som landets første sammenslutning av lokale misjonsforeninger til et nasjonalt misjonsselskap.

I denne artikkelen undersøkes rammevilkårene for misjonsprestens profesjonsutøvelse i NMS på 1920-tallet. Hvilken type virksomhet ble misjonspresten ansatt i? Hvordan var ansvar, ledelse og makt fordelt i virksomheten? Hvilke særskilte utfordringer møtte misjonspresten som arbeidet i en transnasjonal kirkelig sammenheng? Innledningsvis diskuteres misjonspresten i et profesjonsperspektiv. Det gjøres deretter rede for de viktigste utviklingstrekk og status i NMS på det tidspunkt generalforsamlingen møttes i Stavanger i 1924. Derneft drøftes det hvorvidt vedtak fattet ved den samme generalforsamling fikk betydning for misjonsprestens profesjonsutøvelse på 1920-tallet.

Misjonspresten i et profesjonsperspektiv

Ifølge Anders Molander og Lars Inge Terum kan begrepet profesjon forstås som en yrkesmessig organisering av arbeid.³ Personer med en viss utdanning gis retten til å utføre visse arbeidsoppgaver, og til å gjøre det autonomt. Til grunn for denne retten ligger en anerkjennelse av arbeidsoppgavenes samfunnsmessige betydning. Videre hever Moland og Terum at «det politiske fellesskapet» har tillit til at yrkesgruppen i kraft av sin kompetanse vil ivareta oppgaver av allmenn interesse. Det samme fellesskapet har også tillit til at profesjonen som en sammenslutning «vil kunne garantere at disse oppgavene blir utført i henhold til standarder for god yrkesutøvelse».⁴ Det knyttes altså normative forventninger til en profesjon.

I den klassiske, norske profesjonsforskningen er embetsstatens profesjoner – jurister, leger og prester – regnet som modellprofesjoner, ifølge Rune Slagstad.⁵ De idealtypiske profesjonene forutsatte en langvarig formell utdanning på akademisk nivå med henblikk på bestemte yrker. Med «formell utdanning» vektla en vitenskapelig teori nedfelt i systematiske lærebøker og i en faglig dogmatikk. Slagstad påpeker likevel at Universitet i Oslo gjennom 1800-tallet i det vesentlige var «en praktisk orientert embetsmannsskole – en jurist-, doktor-, og presteskole».⁶ Den norske presten var kongens embetsmann. Ifølge Danmark-Norges Kongelov av 1665 § 1 forpliktet kongen seg

3 Anders Molander og Lars Inge Terum, «Profesjonsstudier – en introduksjon» i: *Profesjonsstudier*, redigert av Anders Molander et. al. (Oslo: Universitetsforlaget, 2008), 13-27.

4 Ibid., 20.

5 Rune Slagstad, «Profesjoner og kunnskapsregimer» i: *Profesjonsstudier*, redigert av Anders Molander et. al. (Oslo: Universitetsforlaget, 2008), 57.

6 Ibid.

til å fastholde den evangelisk-lutherske tro i overensstemmelse med den Augsburgske trosbekjennelse. Kongen skulle ha høyeste myndighet over presteskaper og beskikke og anordne kirke og gudstjenester. Kongen, og ikke menigheten, skulle kalle prestene direkte etter søknad. Presten hadde som kongens representant disiplinerende funksjoner i forhold til statens undersåtter og utøvde ulike former for kirketukt. På den annen side var også presten underlagt tilsyn. Både prost og biskop hadde tilsynsansvar i forhold til sine prester og var pålagt å gjennomføre visitaser med jevne mellomrom.⁷

NMS vedtok allerede på stiftelsesmøtet å etablere en misjonsskole hvor selskapets utsendinger skulle utdannes. Skolen ble startet i Stavanger året etter, i 1843, og formålet var å utdanne prester med teologisk skoling. Vidar L. Haanes hevder at dette var et brudd med den norske statskirkelige presteutdannelsen på to måter. For det første ved at man ikke stilte samme opptakskrav som ved universitetet, examen artium. For det andre fordi NMS hadde som intensjon å gi de ferdig uteksaminerte elevene tittelen *misjonsprest*, og innvie eller ordinere dem til prestateneste uten å ha et statskirkelig embete.⁸ Opprettelsen av en egen misjonspresteutdanning var omstridt, også i NMS. Mange mente at organisasjonen heller burde rekruttere teologer utdannet ved Universitetet i Oslo, fremfor å drive egen presteskole. Da NMS i 1846 fikk avslag på sin søknad til Kirkedepartementet om ordinasjonstillatelse, ble skolen besluttet nedlagt i 1849, etter at et første kull hadde gjennomført utdanningen og var utsendt til Sør-Afrika.

10 år etter, i 1859, ble Misjonsskolen gjenopprettet. Ny søknad om ordinasjon ble sendt samme år, men igjen avslått. Først i 1864 fikk NMS kirkelig tillatelse til ordinasjon, ved at en søkte om ordinasjon av hver enkelt elev ved navn, og ikke som samlet kull utdannet ved Misjonsskolen. De første misjonsskolekandidater ble ordinert i 1864 i Stavanger domkirke. Og dermed fikk en ny kategori ordinerte prester godkjenningstempel i Dnk, uten embetseksamen og utdannet ved en privat skole. Misjonspresten ble definert som en evangelisk-luthersk prest, ordinert av en biskop i Dnk som bekjennelseskirke, og ikke som statskirke. Kirkelig sett burde de stå under tilsyn av en evangelisk-luthersk biskop, men da de ikke var prester i den norske statskirke, var det vanskelig å la tilsynsansvaret ligge hos en norsk statskirkebiskop. Dermed var grunnlaget lagt for vigslingen av NMS-misjonæren Hans P. S. Schreuder til *misjonsbiskop* i 1866. De prinsipielle og praktiske spørsmålene knyttet til forholdet mellom biskopens tilsynsansvar for de ordinerte prestene, og den overordnede myn-

7 Nils Gilje, «Prestene» i: *Profesjonshistorier*, redigert av Rune Slagstad et al. (Oslo: Pax Forlag A/S, 2014), 414; Vidar L. Haanes, «Hvad skal da dette blive for prester?» *Presteutdanning i spenningsfeltet mellom universitet og kirke, med vekt på modernitetens gjennombrudd i Norge*, KIFO Perspektiv: Forskning i kirke, religion og samfunn 5 (Trondheim: Tapir, 1998), 34-5.

8 Haanes, «Hvad skal da dette blive for prester?», 110-23.

dighet NMS ved hovedstyre og generalforsamling hadde for sine ansatte, var mange.⁹ Konfliktene endte med brudd mellom Schreuder og NMS i 1872, og NMS valgte samtidig å forlate en episkopal ledelsesmodell for misjonskirkene på misjonsfeltene, noe vi kommer tilbake til.

Misjonsprestene ble altså utdannet til en rendyrket presteprofesjon, fristilt fra det statskirkelige embetet. Hva som ellers skilte utdanningen av prester ved Misjonsskolen fra den akademiske presteutdannelsen ved universitetet, var internatmodellen med strenge krav til disiplin, moralsk og åndelig utvikling og modning – det som også kan betegnes som dannelsesaspektet ved profesjonsutdanningen,¹⁰ noe som diskuteres av Joar Haga i en annen artikkel i dette nummer av NOTM. Det er interessant at presteutdannelsen ved Misjonsskolen ble forbilde for opprettelsen av haugianske og grundtvigianske høyskoler i det norske Amerika. Haanes hevder at drømmen om en teologisk høyskole, båret av den «rene kristelige menighet» også var drivkraften for de aktører som tok initiativ til Det teologiske Menighetsfakultetet i Oslo i 1908.¹¹

Om dannelsesaspektet var betydelig vektlagt ved misjonspresteutdanningen, ønsket NMS like fullt å strekke seg etter formelle utdanningskrav ved opptak, samt teologifagets vitenskapelige ideal. I 1913 ble det vedtatt å etablere gymnas som en del av tilbudet på Misjonsskolen, slik at elevene kunne gjennomføre examen artium før oppstart på teologistudiet. Året etter, i 1914, ble det investert i nytt internat- og skolebygg for gymnasklassene. Av de 18 som ble ordinert i St. Petri i 1924, finner vi både studenter som var tatt opp til det 2. gymnasielkurs (1918-21) og det 13. misjonærkull (1921-1924), men også studenter som var tatt opp til et såkalt «ekstrakull» i 1920 (1920-1924).¹² Gymnasklassene ble nedlagt etter rundt 20 år, og fra 1936 ble det stilt krav om eksamen artium før opptak ved Misjonsskolen.

Det Norske Misjonsselskap (NMS) anno 1924

De 18 som ble ordinert i juni 1924 gikk altså inn i tjeneste som prester i en privat misjonsorganisasjon. Hvilken plass hadde NMS i det norske kirkelandskapet på 1920-tallet? Og hva var ellers de viktigste utviklingstrekk og status i organisasjonen, som møttes til generalforsamling i Stavanger i 1924?

Selv om en rekke misjonsorganisasjoner hadde etablert seg i Norge i andre halvdel av 1800-tallet, beholdt NMS, ofte kalt «Gamlemisjonen», posisjonen som den største. I 1924 hadde organisasjonen et landsomfattende støtteapparat på 1 100 misjonsforeninger og 4 600 kvinneforeninger. Antallet barneforeninger hadde økt til 900, og 225

9 Ibid., 116-18.

10 Ibid., 121.

11 Ibid., 123.

12 Emil Birkeli og C. Tidemann Strand, *Kallet og veien: Det Norske Misjonsselskaps Misjonsskole 1859-1959* (Stavanger: Misjonsselskapets forlag, 1959), 108-17.

såkalte «Unge misjonsforeninger» var i aktivitet.¹³ NMS satset tungt på emissærvirksomhet, og i 1924 rapporteres det om fremgang for det nye fenomenet «misjonsuker». I sommermånedene arrangeres det utendørs misjonsstevner, og ungdommen inviteres til «Sommerskoler for bibel og missionsstudium». Misjonærer på hjemmeopphold var spesielt attraktive og etterspurte som talere; «ingen kan som dem skildre hedenskapers mørke og evangeliets liv- og lysgivende kraft».¹⁴ For NMS var det vesentlig at forkynnervirksomheten skulle kombineres med misjonskunnskap. Misjonens representanter skulle ikke fremstå som rendyrkede indremisjonsemissærer, men stimulere til foreningsdannelser og spre misjonslitteratur og misjonsblader.¹⁵

NMS hadde banet veien for en modell hvor frivillige organisasjoner tok et sektorielt ansvar for misjon innenfor rammene av den evangelisk-lutherske statskirke i Norge. Organisasjonene hadde ulik profil og ulikt oppdrag, men alle ble sett på som organ for Dnks misjonsvirksomhet. Kirken hadde imidlertid ingen direkte innflytelse over organisasjonene, hvor generalforsamlinger var høyeste autoritet og demokratisk valgte hovedstyrer ledet. Det siste ble oversatt til «Board of Directors» av generalsekretær i NMS, Einar Amdahl, da den norske modellen ble presentert i en artikkel i *International Review of Mission* i 1940.¹⁶ Amdahl hevder at modellen har gitt gode resultater for misjonsvirksomheten i Norge, «which in proportion to population and economic conditions hold a larger place than in any other country».¹⁷ Videre fremhever han kombinasjonen av vekkellesforkynnelse og misjonsinformasjon som en suksessfaktor, og beskriver hvordan vekkelser på 18- og 1900-tallet har fornyet misjonsengasjementet i det brede lag av folket. Ifølge Amdahl forklarer dette hvorfor misjonsorganisasjoner i Norge legger så stor vekt på egen møtevirksomhet, som et supplement til kirkens gudstjenester.

Blant de frivillige kristne organisasjonene i Norge ble NMS ansett som å ha svært nære forbindelser til Dnk. Organisasjonens grunnregler stadfestet også dette, i det § 4 sa at «Selskapets utsendinger skal lære i overensstemmelse med den hellige skrift og den norske lutherske kirkes bekjennelsesskrifter», og videre at kirkelige handlinger på misjonsfeltet skulle utføres etter «den norske kirkes alterbok».¹⁸ Grunnreglene fasts-

13 *Treaarsberetning (1921-1923) til Det Norske Missionsselskaps generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924* (Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps trykkeri, 1924). Misjons- og diakoniarkivet (MDA)-A-1045/D/Da/Daa/L0028/10.

14 Ibid., 30.

15 Ibid., 31.

16 Einar Amdahl, «The Home Base of Foreign Missions in Norway» i: *International Review of Mission* 29, nr. 7 (1940), 353-60.

17 Ibid., 357.

18 Grunnreglene i 1924-versjon stod på trykk i *Rundskrivelse med hovedstyrets forelæg til Det Norske Missionsselskaps generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924* (Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps trykkeri, 1924). Misjons- og diakoniarkivet (MDA)-A-1045/D/Db/Db/L0403/3

lo også at selskapets misjonsprester skulle være ordinerte, og at ordinasjonen skulle utføres av en norsk evangelisk-luthersk biskop. Ved inngangen til 1920-tallet allierte NMS seg likevel med en rekke lavkirkelige organisasjoner i kampen mot det som ble oppfattet som liberal teologi i Dnk og ved teologiske lærested. NMS deltok ved generalsekretær og representanter fra hovedstyret på det såkalte Calmeyer-møtet i 1920, og organisasjonen signerte det felles vedtaket om en ikke-samarbeidslinje med liberale teologer. I den årlige rundskrivelse fra hovedstyret til kretsforsamlingene samme år, ble det frarådet å gi tillitsverv til personer «som staar paa den moderne teologiske grund».¹⁹ Ikke-samarbeidslinjen ble satt på prøve i det som ble omtalt som Reicheltsaken.²⁰ NMS-misjonæren Karl Ludvig Reichelt startet i 1922 et pionerarbeid blant buddhistmunker i Kina. Reichelt hadde siden 1903 arbeidet som misjonsprest og lærer ved presteseminaret og nøytt stor anseelse i NMS. Misjonen blant buddhistiske munkere ble møtt med entusiasme blant støttespillere i Norge, ikke minst i kretser som ble ansett for liberale. Reichelts grunnposisjon var å samarbeide med alle som var villige til å støtte misjonsarbeidet på basis av dets grunnleggende prinsipper, uavhengig av religiøse og teologiske holdninger. Denne posisjonen førte til brudd med NMS i 1925, med det resultat at Reichelt i 1926 startet sitt eget misjonsselskap, Buddhistmisjonen (senere Den Nordiske Kristne Buddhistmisjon, nå Areopagos).

Lederskifte og regimeskifte

Generalforsamlingen i 1924 markerte inngangen til en ny æra i NMS-ledelsen. Einar Amdahl, utdannet cand.theol. fra Menighetsfakultetet i 1915, og ordinert til prest i 1916, ble ansatt som generalsekretær i 1923. Siden 1916 hadde han vært i en nyopprettet stilling som assisterende generalsekretær. Amdahl fortsatte som generalsekretær frem til 1957, i hele 34 år.²¹ Han ble først konstituert som generalsekretær i 1922, etter Jørgen Edvin Nilssens brå og plutselige død i oktober 1922. Nilssen, som hadde erfaring som misjonslege og misjonsprest i Kina siden 1902, hadde i 1920 avløst den legendariske Lars Dahle i generalsekretærstillingen.

Kirkehistorikeren John Nome bruker betegnelsen «regime» om Lars Dahles periode som leder, og med det tegner han et bilde av en dyktig, sterk og innflytelsesrik, men også dominerende og egenrådlig leder.²² Som øverste leder av NMS var Dahle i årene 1889-1920 hovedstyrets sekretær og forretningsleder, organisasjonens administrative

19 Sitert i John Nome, *Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv: Fra syttiårene til nåtiden* (Stavanger: Det Norske Misjonsselskap, 1943), 166.

20 Norro R. Thelle, «De liberales misjon? Karl Ludvig Reichelts Buddhistmisjon i 1920-tallets kirkestrid» i: *Teologisk tidsskrift* 8, nr. 1 (2019), 6-23.

21 Amdahl var i 1922-26 også redaktør av Norsk Misjonstidende. I perioden 1916-34 var han dessuten timelærer i gammeltestamentlig teologi og kirke- og misjonshistorie ved Misjonsskolen.

22 Nome, *Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv: Fra syttiårene til nåtiden*, 96.

direktør, redaktør av Norsk Misjonstidende, samt lærer ved Misjonsskolen. Nome påpeker svakheten ved Dahles suverene ledelse. Det var i perioden behov for nye arbeidsmetoder og ny arbeidsfordeling i hjemmearbeidet, og større differensiering og spesialisert faglig innsikt ettersom kompleksiteten i ute-arbeidet økte. Det var derfor knyttet forventninger til at 35 år gamle Amdahl kunne bringe foryngelse og fornyelse inn i organisasjonen.

Amdahl overtok ledelsen av en misjonsorganisasjon i økonomisk krise. På misjonsfeltene var budsjettene kraftig beskåret, og i perioder hadde hverken misjonærer eller lokalt ansatte fått lønn. Mens gaveinntektene i 1920 var på 2 371 000 kroner og den høyeste inntekten så langt i organisasjonens historie, var det nedgang fra og med året 1921.²³ De totale inntektene i treårsperioden 1920-1923 var på 6,5 millioner kroner mens utgiftene var på 6,9 millioner, med andre ord et driftsunderskudd på rundt 400 000. Nedgang i gaveinntektene hang sammen med økonomisk nedgangstid i Norge på 1920-tallet. Videre gjorde ustabiliteten i det internasjonale valutamarke- det sitt til å øke vanskelighetene.²⁴ De økonomiske vanskelighetene i form av lavere gaveinntekter fortsatte utover hele 1920-tallet, selv etter at en landsomfattende «ekstrainnsamling» i 1925 innbrakte imponerende 738 000 kroner og gjorde NMS gjeldfri.²⁵ I 1929 var inntektene 1 594 000 og i 1930 1 696 000. Først fra 1937 ble det igjen vekst i gaveinntektene.

Det globale virkefeltet

Fra Stavanger ble det ledet en omfattende global misjonsvirksomhet. Generalforsamlingene (GF) i NMS, arrangert hvert tredje år, ble alltid innledet med hilsener fra misjonærer i aktiv utetjeneste. Rapporter fra de land hvor NMS hadde et arbeid, definert som «misjonsfelt», var en viktig del av forhandlingene. Misjonærer på hjemmopphold var selvskrevne medlemmer av GF, med tale- og stemmerett.²⁶ De ble ellers brukt som forkynnere og forelesere ved fester, møter og gudstjenester, som var en del av GF-programmet.

NMS startet et første misjonsarbeid i 1844 i det sør-østlige Afrika, hvor folkegruppen Zulu var målgruppen. Zulu-misjonen ble i NMS-sirkler betegnet som «den første kjærlighet», men også som en «hard misjonsmark». Først etter 14 års intensivt arbeid kom gjennombruddet i form av den første dåpshandling. I 1924 bestod NMS

23 *Treaarsberetning (1921-1923) til Det Norske Missionsselskaps generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924*, 35.

24 Nome, *Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv: Fra syttiårene til nåtiden*, 146.

25 Einar Amdahl, *Under Sydkorset og i Sinims land: Beretning om inspeksjonen til Madagaskar, Zulu og Kina 1928-30* (Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps trykkeri, 1930), 6.

26 Til stede ved GF i 1924 var 9 misjonærer som arbeidet i Zululand, 10 fra feltet Madagaskar Vestkyst, 39 fra Madagaskar Innland, Østkysten og Bara og 11 fra Kina.

sitt misjonsfelt i Sør-Afrika av 13 såkalte stasjonsdistrikt, ledet av norske misjonærer plassert på hovedstasjoner. Under disse lå det til sammen 115 bistasjoner og 175 prekenplasser. Antall medlemmer i Zulu-kirken var 10 240, og totalt var 16 474 blitt døpt siden misjonens begynnelse. Kirken hadde i 1924 10 ordinerte Zulu-pastorer, mens antallet evangelister var 120. Det var vekst i skolearbeidet med 2 494 registrerte elever og 110 lokalt ansatte lærere. 36 av skolene var såkalte «statsskoler», eller høyere skoler, hvor Undervisningsdepartementet i kolonien betalte lærernes lønn. Ellers drev NMS 80 skoler på lavere nivå.²⁷

Fra Madagaskar, NMS sitt andre misjonsarbeid etablert i 1866, fikk GF i 1924 rapporter om stor kirkevekst. Arbeidet i landet var inndelt i to misjonsfelt; et omfattet Madagaskars innland, Bara og Østkysten og det andre Vestkysten. I perioden 1921-24 var 17 333 døpt i Innlandet. Antallet kirkebesøkende var på 40 704, en økning på 1 000 pr år i perioden. Antallet medlemmer i kirken var 117 178. Også antallet lokalt ansatte i 1924 var imponerende høyt sammenlignet med Zulumisjonen; 100 gassiske prester og 1 000 katekister.²⁸ Også på Vestkysten var det stor fremgang i menighetsarbeidet, med 27 nye menigheter og økning i både menighetsmedlemmer og døpte i treårsperioden.²⁹ Et viktig trekk ved utviklingen og veksten i kirkelivet i Madagaskar var de mange vekkelsene fra 1890-tallet av, omtalt av tilsynsmann Fredrik Bjertnes som «en besøkelsestid».³⁰ Vekkelsene fungerte som en indremisjonsbevegelse, og vekkelseslederne samarbeidet med lokale prester, evangelister og misjonærer innenfor den lutherske kirken.³¹ Også i Madagaskar hadde NMS satset mye på å bygge opp et skolearbeid, og i 1899 var det 56 084 registrerte elever.³² Skolearbeidet fikk et tilbakeslag etter den franske koloniseringen av Madagaskar i 1896, og spesielt etter at nye skoleforordninger tiltrådte i 1906. Mellom 4 og 5 000 av NMS sine skoler ble nedlagt, mens en kunne fortsette med trosopplæring i såkalte «religionsskoler». Det skjedde imidlertid endringer i den koloniale skolepolitikken i løpet av 1920-tallet, som viste seg mer fordelaktige for protestantisk misjon og førte til økt samarbeid med myndighetene og vekst i NMS' skolearbeid.³³

27 *Treaarsberetning (1921-1923) til Det Norske Missionsselskaps generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924*, 1-6.

28 Ibid., 7-13.

29 Ibid., 14-17.

30 Ibid., 12.

31 Torstein Jørgensen, «De første hundre år» i: *I tro og tjeneste: Det Norske Misjonsselskap 1842-1992*, bind 1, redigert av Torstein Jørgensen (Stavanger: Misjonshøgskolen, 1992), 125-6.

32 Ellen Veia Rosnes, *The Norwegian Mission's Literacy Work in Colonial and Independent Madagascar* (New York: Routledge, 2019), 14.

33 Nome, *Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv: Fra syttiårene til nåtiden*, 32-7; Rosnes, *The Norwegian Mission's Literacy Work in Colonial and Independent Madagascar*, 45-68.

NMS startet i 1902 et arbeid i Hunan-provinsen i Kina. Dette var fremdeles å regne som et «ungt» misjonsfelt for NMS i 1924, men kirken hadde gjennom vel 20 år hatt en betydelig vekst. Norske misjonsstasjoner var sentre i 7 stasjonsdistrikt med 107 prekenplasser. I 1914 ble den første kinesiske presten ordinert, og kirken hadde 320 kinesiske arbeidere i 1924. Rundt 10 000 sognet til menighetene, og 2 838 dåp var registrert i perioden 1921-1924. NMS hadde i Kina investert tungt i helse- og utdanningsinstitusjoner. På to sykehus og flere poliklinikker var 3 880 innlagte og 74 363 behandlet poliklinisk i løpet av treårsperioden. Også antallet elever ved skolene, på barneskole og middelskolenivå, økte fra 2 829 i 1921 til 3 895 i 1923. Tilsynsmann Johan A. O. Gotteberg's rapport til GF var likevel preget av pessimisme og uro over borgerkrig, naturkatastrofer og skiftende politiske forhold i landet. Han omtalte siste halvår av 1923 som «det frykteligste som vi saalangt har oplevet paa vort missionsfelt i Hunan».³⁴

Siste tilvekst i NMS' globale virkefelt var det som ble omtalt som Sudan-misjonen. Under den internasjonale misjonskonferansen i Edinburgh i 1910 var det tatt til orde for å starte kristen misjon i det såkalte Sudan-beltet før for Sahara, hvor islam hadde stor utbredelse og vekst. Initiativet vakte begeistring i flere land, og i Norge ble det dannet nettverk og foreninger som først støttet Dansk Sudan-misjon. I 1918 ble det stiftet en «Centralkomite for norsk missionsarbeide i Sudan», og NMS sin GF i 1921 vedtok sammenslutning med denne. I 1924 ble det innledet forhandlinger med britiske Sudan United Mission om et norsk misjonsfelt, og en ekspedisjon under ledelse av Madagaskar-misjonær Jens Daniel Nikolaisen ble utsendt. Året etter, i 1925, «åpnet» NMS sitt fjerde misjonsfelt i Kameruns høyland.³⁵

Misjonsprestens rammevilkår for profesjonsutøvelse

To av sakene behandlet under GF-forhandlingene i 1924, påvirket i særlig grad misjonsprestens rammevilkår som profesjonsutøver. Den ene saken gjaldt øverste ledelse av organisasjonen, nærmere bestemt hovedstyrets sammensetning og organisering. Den andre var revisjon av instruks for misjonærer ansatt i NMS.

NMS' ledelsesmodell

Saken om hovedstyrets sammensetning og organisering vakte mest debatt og fikk også mest omtale i dagpressen.³⁶ Første paragraf av NMS' grunnregler statuerte at

34 *Treaarsberetning (1921-1923) til Det Norske Missionsselskaps generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924*, 19.

35 Nome, *Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv: Fra syttiårene til nåtiden*, 168.

36 Både *Stavanger Aftenblad* og *Stavangeren* hadde detaljerte referat fra GF i avisutgavene 26., 27., 28. og 30. juni.

selskapet består av dets misjonsforeninger.³⁷ Foreningene valgte og sendte delegater til GF, organisasjonens øverste myndighet. I treårsperiodene mellom generalforsamlingene var selskapets ledelse delegert til hovedstyret, som i praksis hadde stor innflytelse og makt. Hovedstyret bestod i 1924 av åtte medlemmer, alle menn med bopel i Stavanger og nær omegn.³⁸ Det var praktiske og økonomiske grunner til bostedskravet. Stavanger var «misjonsbyen» og her lå NMS' viktigste institusjoner; generalsekretærens kontor, misjonsskolen, misjonsforlaget, misjonsmuseet og NMS' barnehjem for misjonærbarn.³⁹ Hovedstyret møttes ukentlig til fire-timers ettermiddagsmøter, i mer arbeidsintense perioder to ganger pr uke. Styrevervet var ulønnet og frivillig, og medlemmene hadde alle annet arbeid.⁴⁰ Det var vanlig at noen av styremedlemmene var geistlige, men flertallet var leke menn, ofte rekruttert fra byens forretningsstand. Frem til 1924 foregikk valg av styremedlemmer ved at hovedstyret selv la frem nominasjonslister for kretsforsamlingene, som formelt foretok valget. Dette var en ordning som ga generalsekretær og hovedstyre svært gode muligheter til å påvirke rekruttering til ledervervene. Som styrets sekretær hadde Amdahl forberedt forslaget til ny administrasjonsordning, og han hadde innhentet informasjon fra misjonsselskap i Danmark, Sverige, Tyskland og England.⁴¹ Forslaget rokket ikke ved hovedstyrets myndighet, men angikk valgordning, sammensetning og organisering. For det første ble det foreslått å skille mellom forretningsmessige saker og saker av prinsipiell karakter. Et forretningsstyre, fortsatt bestående av åtte menn i Stavanger, skulle møtes ukentlig med selskapets funksjonærer og foreta «ekspedit behandling av de mere kurante saker».⁴² For det andre ble det foreslått å velge fem styremedlemmer fra andre deler av landet. Hele hovedstyret skulle møtes fire ganger pr. år og ha lengre møter over to-tre dager, hvor det ville bli mulig med «en mer alsidig og indgaaende behandling av de større og mer væsentlige saker». Det ble argumentert med behovet for en bredere landsrepresentasjon i NMS' ledelse, og her har nok Amdahl, som selv var innflytter til Stavanger, vært en pådriver: «Hovedstyrets medlemmer bor indenfor

37 John Nome, *Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv: Fra stiftelsestiden til Schreuders brudd* (Stavanger: Det Norske Misjonsselskap, 1943), 39.

38 Fra 1939 var også kvinner valgbare til NMS' hovedstyre.

39 Kristin Fjelde Tjelle, «Fra Stavanger til «jordens ender» - misjonsbevegelsen og dens fortellinger» i: *Levende religion: Globalt perspektiv – lokal praksis*, redigert av Anne Kalvig og Anne Rebecca Solevåg (Stavanger: Hertervig Akademisk, 2015), 84-105.

40 Hovedstyret i 1924: E. Hove, sogneprest – formann, Chr. Gilje, forretningsfører – viseformann, Conr. S. Pedersen, disponent, Fr. Vølstad – gårdbruker, M. Oanæs, bakermester, C. O. Lund, kontorchef, E. Husebø, lensmann, Ragnvald Gjerløw, prost, S. Smith, prest og misjonsskolens forstander.

41 *Rundskrivelse med hovedstyrets forelæg til Det Norske Missionsselskaps generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924* (Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps trykkeri, 1924), 5-25. Misjons- og diakoniarkivet (MDA)-A-1045/D/Db/Db/L0403/3

42 Ibid., 13.

et meget sterkt begrænset omraade av vort land. Følgelig er de mest kjendt med de synsmaater, opfatninger og forhold som raader paa det sted hvor de bor.»⁴³

Debatten på GF avdekket raskt at det ikke var stemning for den foreslåtte endringen. Det ble vist til økte kostnader og uttrykt uvilje mot et «forretnings- og funksjonærstyre». Hovedstyret måtte derfor trekke sitt principale forslag og legge frem et subsidiært forslag, som til slutt fikk flertall. Følgende endringer ble vedtatt: 1) Hovedstyret skal velges direkte av GF 2) Selskapets funksjonærer, samt Misjonsskolens forstander, møter i hovedstyret, men skal ikke ha stemmerett 3) Det etableres et årlig rådslagningsmøte mellom hovedstyrets medlemmer, en representant fra hvert kretsstyre og en representant fra hver misjonsmark. Rådslagningsmøtet skal ikke ha besluttende myndighet.

Fra 1924 fikk altså ledelse og administrasjon i NMS; hovedstyre, generalsekretær og andre funksjonærer, via organet «rådslagningsmøtet», en ny arena for ledelsesdrøftinger, hvor det også var en bredere geografisk representasjon enn tidligere. Men i og med at hovedstyrets medlemmer fremdeles utelukkende skulle rekrutteres fra Stavanger og nær omegn, fortsatte byen å være det geografiske tyngdepunkt for makt og innflytelse i organisasjonen.

Misjonærinstruksen – en instruks for misjonspresten

Revisjon av instruksen for NMS' misjonærer vakte liten debatt og ble enstemmig vedtatt av GF i 1924. Misjonærinstruksen, som nærmest hadde vært uforandret siden 1852, var moden for oppdatering. De omfattende revisjonene ble begrunnet med det planmessige arbeidet som foregikk med «kirkenes selvunderhold, selvstyre og selvutvikling» i misjonslandene. Misjonærens rolle var i endring, og instruksen måtte «faa indtat grundlinjerne for utviklingen av missionskirkernes selvstændiggjørelse».⁴⁴ Misjonærinstruksen er viktig for å forstå de rammer misjonspresten hadde for sin profesjonsutøvelse. Jeg vil i det følgende gjennomgå og diskutere de viktigste punkt i denne, og også endringene etter revisjonen i 1924.⁴⁵

(1) I revidert instruks statueres det i § 1 at «Det Norske Misjonsselskaps misjonærer har alltid å betrakte selskapets hovedstyre og generalforsamling som øverste ledende og avgjørende autoritet så vel hjemme som ute på misjonsmarken». Den samme formulering finner en også i tidligere instruks, men da så langt nede som i § 17. Hovedstyrets og generalforsamlingens autoritet og ledelse styrkes dermed i revidert instruks. Som første paragraf i den opprinnelige instruksen står det at misjonærene skal betrakte seg som «sendebud» for «den norske evangelisk-lutherske kirke». I revidert instruks er

43 Ibid., 17-8.

44 Ibid., 40.

45 Instruksene ble trykt i flere opplag. Versjonene som ligger til grunn for denne sammenligningen er *Instruks og regler vedrørende missionærene i Det Norske Missionsselskap* (Stavanger: Det Norske Missionsselskaps trykkeri, 1922) og *Instruks for Det Norske Missionsselskaps misjonærer* (Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps trykkeri, 1931).

samme paragraf flyttet til andre plass. Misjonærenes tilknytning og lojalitet til Dnk som dets «sendebud» videreføres altså, men rekkefølgen på de to første paragrafene understreker at NMS ved generalforsamling og hovedstyre er øverste autoritet, dernest kirken.

(2) Instruksjonen skulle i utgangspunktet omfatte alle misjonærer ansatt i NMS, uavhengig av kjønn og profesjon, men i realiteten er det en instruks for de mannlige misjonsprestene. Svært mange av paragrafene omhandler prestegjerningen, og det er fokus på evangelisering og den menighets- og kirkebyggende delen av misjonsarbeidet. Misjonsprestene skal rette seg etter Dnk's alterbok, med «de modifikasjoner som misjonsmarkens særegne forhold gjør påkrevet» (§ 3). Instruksjonen omtaler videre ordets forkynnelse (§ 4), og gir detaljerte instruksjoner om hvordan dåp og katekismeundervisning (§ 5-7), altergang (§8), ekteskapsinngåelse (§ 9) og kirketukt (§ 11) skal praktiseres på misjonsfeltet. I og med at NMS' misjonærer representerte yrkesgrupper som eksempelvis lærerinner, diakonisser, diakoner, sykepleiere, leger, grafikere, økonomer og agronomer, er det påfallende at andre profesjoner og deres arbeidsfelt ikke nevnes. Misjonsarbeid blir i 1924-instruksjonen definert som «ved Guds nådige bistand og i troskap mot Jesu befaling å grunnlegge, bygge opp og utbre Kristi kirke ved ordets forkynnelse, undervisningen, menighetspleien og sakramentenes rette forvaltning» (§ 2). Dette er riktignok en bredere definisjon enn i opprinnelig instruks, hvor misjonsarbeid ble definert som «utførelse av kirkelige handlinger». Men i NMS sitt misjonsarbeid spiller misjonspresten den ledende rolle, og presteprofesjonen er forstått som den viktigste profesjonen. Andre arbeidsfelt som undervisning og helse, jordbruk og næringsvirksomhet, er underordnet menighets- og kirkebyggingen.

(3) Misjonærinstruksjonen av 1852 fikk i 1876 inn en ny og viktig paragraf om lokal ledelse av arbeidet *på misjonsfeltene*. Denne ble i sin helhet videreført i 1924 (§ 18). Hva som ble vedtatt av GF i 1876 var at misjonsfeltet ikke lenger skulle ledes av en *misjonsbiskop*, men av en *årlig misjonærkonferanse* som «øverste rådslående, besluttende og kontrollerende myndighet» på misjonsfeltet. Med dette forlot NMS en episkopal ledelsesmodell for kirken etablert på misjonsfeltet, til fordel for en demokratisk og synodal modell. Misjonærkonferansen var lenge øverste myndighet i den kirken som vokste frem på misjonsfeltet, frem til denne fra 1920-tallet av gradvis ble erstattet av kirkekonferanser med nasjonal representasjon og ledelse. Misjonærkonferansen sidesstilte og likestilte de mannlige misjonsprestene og gav dem innflytelse og medbestem-

melse i misjonsstrategiske og kirkelige prosesser.⁴⁶ Konferansens beslutninger kunne imidlertid ikke iverksettes før de var godkjent av hovedstyret i Stavanger, de var med andre ord underlagt hovedstyrets «approbasjon». Mens skipsfart fremdeles var viktigste kommunikasjonsform mellom Norge og misjonsfeltet, måtte misjonærene gjerne vente i flere måneder før skriftlig rapport om konferansens beslutninger nådde frem til hovedstyret i Stavanger. Deretter måtte de vente i flere måneder på hovedstyrets approbasjon, eventuelt mangel på sådan. Denne «langsomme» kommunikasjonsformen medførte mange praktiske utfordringer med tanke på iverksetting av vedtak. Den medførte også mye frustrasjon blant misjonærene som kunne føle seg umyndiggjort og lite handlekraftige når viktige beslutninger skulle tas, enten det var snakk om evakueringer og flyttinger, økonomiske investeringer, eller vedtak med kirkepolitiske implikasjoner i tverrkirkelige og internasjonale samarbeidsorgan.

(4) Misjonærinstruksen ga detaljerte anvisninger om valg av en *tilsynsmann* blant misjonærkonferansens medlemmer. Tilsynsmannen måtte være en ordinert prest. Tilsynsmannen var NMS sin offisielle representant på misjonsfeltet, og også mellomleddet mellom konferansen og hovedstyret. Han fungerte som en daglig leder for feltet, med ansvar for å iverksette konferansens bestemmelser, men også hovedstyrets beslutninger. Videre skulle tilsynsmannen minst hvert tredje år visitere misjonsstasjoner og institusjoner, samt føre tilsyn med misjonærenes liv og arbeid. Tilsynsmannen var demokratisk valgt blant kolleger for en fem-års periode, men også dette valget måtte godkjennes av hovedstyret. Valg av tilsynsmann var hemmelig for konferansens medlemmer, men ikke for hovedstyret. Hver konferansedeltaker skulle fylle ut to stemmesedler. Den ene ble lagt i valgurnen på konferansen og var uten signatur, mens den andre ble signert og sendes til hovedstyret. Ved stemmelikhet måtte nytt valg gjennomføres. Ved fortsatt stemmelikhet, ble valget avgjort av hovedstyret. I praksis hadde altså hovedstyret innsyn i misjonærenes stemmegivning og dermed full kontroll over partidannelser og tillitsforhold misjonærkollegene imellom. Tilsynsmannsrollen var en krevende mellomleder posisjon. En var valgt av kolleger og «likemenn» for å være deres representant i forhold til NMS-ledelsen i Stavanger, men også i forhold til lokale myndigheter i landet en arbeidet i. På samme tid skulle en være leder og føre tilsyn over kollegers yrkesutøvelse, og en skulle på vegne av hovedstyret iverksette bestemmelser fattet i Stavanger.

46 Stemmeretten ved misjonærkonferansen var på 1800-tallet forbeholdt mannlige misjonærer, men etter 1904 fikk også ugifte kvinnelige misjonærer stemmerett. Først i 1976 fikk gifte kvinnelige misjonærer stemmerett ved misjonærkonferansene i NMS. Misjonsinstruksens § 18 hadde likevel en passus om at hovedstyret «under spesielle forhold» og etter oppfordring fra misjonærkonferansen, kunne la gifte kvinnelige misjonærer få stemmerett. I Kina hadde for eksempel legemisjonær Ragnhild Gotteberg, direktør for sykehuset i Changsha, stemmerett.

(5) Misjonærinstruksen gir detaljerte anvisninger om hver misjonsprest's rapporteringsplikt. Det skal føres «bestemte bøker over de geistlige embetsforretninger», men også regnskapsbøker og dagbok. Bøkene skal til enhver tid være a jour, de regnes som misjonens eiendom og skal kunne fremvises tilsynsmannen. På dette grunnlag skal misjonspresten føre årlig statistikk og årsberetning, som innsendes tilsynsmannen, og som videre ekspederer til misjonærkonferansen og hovedstyret. Misjonspresten er også forpliktet til å sende hjem «trek fra livet og arbeidet» som man tenker kan være av interesse for «misjonsvennene» og «tjene til å fremme misjonsinteressen hjemme». I det hele tatt gir instruksene inntrykk av en altoppslukende tjeneste som omfattet hele livet, og som ikke skilte mellom det private og det offentlige, og heller ikke mellom prestelivet og familielivet.⁴⁷ Ifølge instruksene kunne ingen misjonær tre inn i ekteskap uten selskapets samtykke (§ 25). Instruksene hadde dessuten flere tillegg i form av regelverk for hjemreiser, tjeneste for NMS mens en var på opphold i Norge, regelverk om opphold for misjonærenes barn på institusjonen «Solbakken» i Stavanger og om økonomisk støtte til skolegang for misjonærbarna. Misjonærkonferansen forvaltet tilsvarende regelverk om tjenesteboliger, ferieboliger, lønn og andre ytelser.

Misjonærtjenesten omfattet ikke bare alle sider av livet, på 1920-tallet var det også et rådende ideal at denne var livsvarig. I 1934 finner det sted en interessant debatt i *Luthersk Kirketidende*. Lars Johan Danbolt, NMS-misjonær på Madagaskar, utfordrer forestillingen om at misjonærkallet var en livslang gjerning, og at dette var annerledes enn andre presters kall til å være «Ordets tjener». Han hevder at kallet til å forkynne evangeliet er uavhengig av geografi. Misjonærgjerningen *kan* være en livsvarig gjerning, men *behøver* ikke være det. En misjonsprest kan på et gitt tidspunkt få kall til å virke i hjemlandets kirke.⁴⁸ Danbolt ble kraftig imøtegått av Einar Amdahl.⁴⁹ Amdahl hevder, for det første, at tjenesten som misjonsprest er annerledes enn tjenesten som prest i hjemlandets kirke. Misjonspresten skal som apostelen Paulus ikke være bundet til en lokalmenighet, men ved ordets forkynnelse grunnlegge menigheter som snarest mulig skal bli selvstendige. For det andre mener Amdahl at det å være misjonsprest er «en særegen oppgave hvor det stilles særegne krav». Misjonæren må ha et særlig kall fra

47 Forholdet mellom det å være «Missionary Man» og «Family Man» undersøkes inngående i Kristin Fjelde Tjelle, *Missionary Masculinity, 1870-1930: The Norwegian missionaries in South-East Africa* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014), 166-88. Se også Knut Alfsvåg, «Misjonærkall og foreldre kall: Fruktbar spenning eller uløselig konflikt» i: *Med hjertet på flere steder*, redigert av Tomas Sundnes Drønen og Marianne Skjortnes (Trondheim: Tapir Akademisk forlag, 2010), 295-312.

48 Lars Johan Danbolt, «Misjonæren – en Ordets tjener» i: *Luthersk Kirketidende* 71, nr. 1 (1934), 3-5; nr. 2, 23-9.

49 Einar Amdahl, «Misjonærens kall og gjerning» i: *Luthersk Kirketidende* 71, nr. 16 (1934), 243-8; nr. 17, 257-60; nr. 18, 273-6; nr. 19, 289-93.

Gud og kirken, og dette kallet må være livslangt. Kallet kan ikke være et både-og-kall, både til prestegjerning i hjemlandets kirke og misjonærgjerning på misjonsmarken. Amdahl advarer mot det han omtaler som amerikansk og reformert, men også sekulær, tankegang som var i ferd med å spre seg: «Det nye syn på misjonærgjerningen som identisk med prestegjerningen og derfor også et identisk kall, synes å måtte hitføre en krise for misjon, kirke og kristendom».⁵⁰ Amdahl's forståelse av misjonærkallet som særegent og livslangt, og av en annen karakter enn pretekallet, fortsatte å ha dominans i NMS og i norsk misjonsbevegelse til sent på 1900-tallet.⁵¹

Global kirkebygging styrt fra Stavanger og misjonsprestens lojalitetskonflikter

Revidert misjonærinstruks fra 1924 skulle som nevnt gjenspeile en ny fase i misjonssarbeidet. Pionerfasen i Sør-Afrika, Madagaskar og Kina var et tilbaketrukket stadium, og vitale kirkesamfunn var i ferd med å vokse frem. Misjonspresten var bindeleddet mellom hovedstyre og generalforsamling i Norge, og kirkene ute. Misjonspresten fikk også ansvar for å lede prosessene knyttet til kirkenes «selvunderhold, selvstyre og selvutvikling». Dette begrepssettet var en norsk versjon av «The three-self principles: self-governance, self-support og self-propagation», en missiologisk strategi for etablering av lokale, selvstendige kirker. Denne ble først lansert på 1850-årene av toneangivende britiske og amerikanske misjonsledere, men senere videreutviklet og nytolket i ulike kontekster, som for eksempel i «The Three Self-Patriotic Movement», eller «Tre-Selv-kirken», i dagens Kina. Generalsekretærer i NMS deltok på internasjonale misjonskonferanser, Dahle i Edinburgh i 1910 og Amdahl i Jerusalem i 1928, og lot seg inspirere og påvirke av internasjonal tenkning og trender. På konferansen i Edinburgh tok representanter for det som da ble kalt «de yngre kirkene» eller «misjonskirkene», altså kirker som var oppstått som et resultat av vestlig, protestantisk misjon, til orde for større grad av likeverdig partnerskap og balanse i maktforhold mellom misjonsorganisasjonene og de lokale kirkene. International Missionary Council (IMC) inviterte til oppfølgingskonferanser i La Mohonk i 1921 og i Jerusalem i 1928, og begge disse ble sterkt preget av diskusjoner om nasjonalisering og selvstendigjøring av unge kirker i Afrika og Asia.⁵²

Selvstendigjøringsprosessene var likevel konfliktfylte i de lutherske kirkene som vokste frem i kjølvannet av NMS sin virksomhet. Historikere som Hanna Mellomsether, Sigmund Edland og Silje Dragsund har i studier av prosessene på 1920- og 30-tallet i henholdsvis Sør-Afrika, Madagaskar og Kina dokumentert store spenninger mellom misjonsprester og lokale prester og kirkeledere på den ene siden, men også mellom

50 Ibid., s. 293.

51 Lisbeth Mikaelsson, *Kallets ekko: Studier i misjon og selvbiografi* (Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2003); Tjelle, *Missionary Masculinity*, 145-49.

52 John Brown, «International relationships in Mission: A Study project», i: *International Review of Mission* 86, nr. 324 (1997), 207-273.

misjonærkonferanser og hovedstyret i Stavanger.⁵³ Det var uenighet om hvordan treselv prinsippene skulle forstås og implementeres. En gjennomgående holdning hos hovedstyret og generalsekretæren i Stavanger var at selvstyre ikke kunne innvilges før kirkene var økonomisk selvstendige, og omfattende økonomiske «Selvhjelps»-program ble pålagt menigheter og kirkedistrikt. Revidert misjonærinstruks av 1924 ga en rekke anvisninger om hvordan menigheter og kirkesamfunn skulle organiseres på misjonsfeltet, og videre om etablering av rådsstrukturer ettersom lokale kristne «gjør fremskritt i erkjennelse og modenhet». På de felt hvor «selvstendighet og selvhjelp» var langt fremskredet, kunne det etableres en konferanse med representanter fra lokale menigheter, en såkalt «blandet konferens», med «misjonsmarkens fulle selvstendiggjørelse som mål» (§ 22). Nærmere bestemmelser for denne, skulle imidlertid avgjøres av misjonærkonferansen og godkjennes av hovedstyret. Revidert instruks åpnet videre opp for «en innfødt til å føre det kirkelige tilsyn» (§ 23). Men vurderingen av «når forholdene på en misjonsmark finnes modne for det» skulle gjøres av misjonærkonferansen, altså de norske misjonsprestene. Den lokale tilsynsmannens virkeområde og hans relasjon til misjonens ledelse ute og hjemme, skulle også godkjennes av hovedstyret. Kirkeutvikling og selvstendighetsprosesser i Sør-Afrika, Madagaskar og Kina ble altså fremdeles styrt og kontrollert fra «Stavanger».

Først i tiårene etter 2. verdenskrig oppnådde kirkene på NMS' sine misjonsfelt selvstendighet. Misjonspresten på 1920- og 30-tallet skulle derfor erfare å stå i en rekke spenningsfelt og lojalitetskonflikter. Han skulle utøve sin profesjon som misjonsprest, men også være kirkeleder, i spenningsfeltet mellom NMS sin ledelse i Stavanger, representert ved generalsekretær og hovedstyre, og ledelsen i lutherske kirker i Zululand, Madagaskar og Kina. Misjonspresten opererte videre som NMS sin representant inn i en rekke internasjonale konstellasjoner og samarbeidsprosjekt på misjonsfeltene, primært lutherske, enten det var samarbeid om kirkekonstitusjoner, teologiske fakultet, forlagsvirksomhet, bibeloversettelse, gudstjenesteliturgier og salmebøker, eller helse- og utdanningsinstitusjoner. NMS sine teologiske, missiologiske men også økonomiske interesser skulle ivaretas av misjonspresten, noe som ble forventet fra «Stavanger», men disse stemte ikke nødvendigvis overens med den lokale kirkens interesser, med lokale myndigheters interesser, eller med interessene til eksempelvis samarbeidende tyske,

53 Hanna Mellemsether, *Misjonærer, settlersamfunn og afrikansk opposisjon: Striden om selvstendigjøring i den norske Zulukirken, Sør-Afrika ca. 1920-1930* (upublisert avhandling, NTNU, 2001), 171-247; Sigmund Edland, «Lars Dahles 'regime' og sjølvstendighetstron- gen i den gassisk-lutherske kyrkja (1889-1920)» i: *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap*, nr. 3 (1982), 171-83; Sigmund Edland, «Kampen om den gassisk-lutherske kyrkja sin fyrste generalsynode» i: *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap*, nr. 1 (1985), 1-15; Silje Dragsund Aase, *Negotiating Church in Hunan's Red Province: A Lutheran Church in Hunan 1902-1951* (upublisert avhandling, VID vitenskapelige høyskole, 2022), 117-36.

amerikanske, svenske eller finske lutherske misjoner på misjonsfeltene.⁵⁴

Konklusjon

Misjonspresten ble definert som en evangelisk-luthersk prest, ordinert av en biskop i Den norske kirke (Dnk) som bekjennelseskirke, og ikke som statskirke. Det kirkelige tilsyn etter ordinasjonen ble imidlertid overlatt til den private misjonsorganisasjonen Det Norske Misjonsselskap (NMS). NMS hadde en organisasjonsmodell med generalforsamlingen, bestående av representanter fra landets misjonsforeninger, som øverste autoritet og myndighet. Ledelsen var delegert til et demokratisk valgt hovedstyre, og styrets ansatte sekretær – generalsekretæren – var selskapets daglige leder. Også organiseringen på misjonsfeltene hadde en demokratisk struktur, hvor misjonsprestene var medlemmer av en misjonærkonferanse med øverste myndighet på feltet, som også valgte en tilsynsmann «blant likemenn». Misjonærkonferanse og tilsynsmann var likevel underordnet NMS' hovedstyre med base i Stavanger. Misjonspresten spilte den ledende rolle i NMS sitt misjonsarbeid i afrikanske og asiatiske land på 1920-tallet. Selv om kvinner og menn med annen profesjonsbakgrunn var ansatt i organisasjonen og arbeidet innenfor undervisning, helse og jordbruk, var dette arbeidet underordnet menighets- og kirkebyggingen. Misjonspresten skulle forkynne det kristne budskap, etablere menigheter og utføre kirkelige tjenester i de lokale menighetene. Men han skulle også lede prosesser knyttet til de fremvoksende kirkenes selvstendiggjøringsprosesser. Misjonspresten på 1920- og 30-tallet stod derfor i en rekke spenningsfelt og lojalitetskonflikter. Han skulle utøve sin profesjon som misjonsprest, men også være kirkeleder, i spenningsfeltet mellom NMS sin ledelse i Stavanger, representert ved generalsekretær og hovedstyre, og ledelsen i lutherske kirker i Zululand, Madagaskar og Kina. NMS sine teologiske, missiologiske men også økonomiske interesser skulle ivaretas av misjonspresten, noe som ble forventet fra «Stavanger», men disse stemte ikke nødvendigvis overens med den lokale kirkens interesser, med lokale myndigheters interesser, eller med interessene til internasjonale samarbeidspartnere.

54 Forskningsprosjektet *Connected Histories Contested Values* ledet av Frieder Ludwig ved VID vitenskapelige høyskole, har utforsket begrepet «transloyalties» i en rekke casestudier fra kirker og misjonsorganisasjoner i mellomkrigstiden og tiårene etter andre verdenskrig. Prosjektet publiserte to antologier i juli 2025: Frieder Ludwig et.al, *Transloyalties, Connected Histories and World Christianity during the Interwar Period, 1919-1939* (New York: Routledge, 2025) & Frieder Ludwig et.al, *Transloyalties, Connected Histories and World Christianity during the Period of Decolonization and the Cold War, 1945-1970* (New York: Routledge, 2025).